

ARHIV TUZLANSKOG KANTONA TUZLA
MUZEJ ISTOČNE BOSNE TUZLA

**IZLOŽBA
"TUZLA KROZ VIJEKOVE"**

Tuzla, jul, 2003. godine

**ARHIV TUZLANSKOG KANTONA TUZLA
MUZEJ ISTOČNE BOSNE TUZLA**

**IZLOŽBA
"TUZLA KROZ VIJEKOVE"**

Tuzla, jul, 2003. godine

Uvod

Na osnovu spomenika materijalne kulture i drugih historijskih činjenica dokazano je da su na području današnje Tuzle živjeli ljudi još u predhistorijskom periodu.

Na ovom prostoru imali su naselja i povremeno boravili Iliri, Tračani, Kelti i Rimljani.

Prvi pisani trag o Tuzli potiče iz 950. godine kada je bizantijski historičar i car Konstantin Porfirogenit u svom dijelu "De administrando imperio" spomenuo Tuzlu kao grad pod nazivom Salines-grad soli.

Do pada Bosne pod Osmansku vlast, ovom oblašću upravljaju bosanski vladari iz dinastije Kotromanića. Župa Soli ulazi prvi put u bosansku kraljevsku titulu u vrijeme bana - kralja Tvrtka I Kotromanića (1353-1391).

U periodu osmanske vladavine Tuzla je postala sjedište Zvorničkog sandžaka. Tada dolazi do izmjene u fizionomiji grada, kada Tuzla poprima orijentalno-islamske elemente.

Austro-ugarskom okupacijom nastaju mnoge promjene u privrednom, kulturnom, obrazovnom i vjerskom životu Tuzle. U tome periodu dolazi do razvoja industrije, prvih značajnih kulturnih institucija i putnih komunikacija.

U periodu između dva svjetska rata dolazi do zastoja u razvoju Tuzle. Pored poljoprivrede, rudarstvo i industrija bile su glavne privredne grane.

Tuzla je u Drugom svjetskom ratu bila središte antifašističkog pokreta i prvi oslobođeni grad u porobljenoj Evropi.

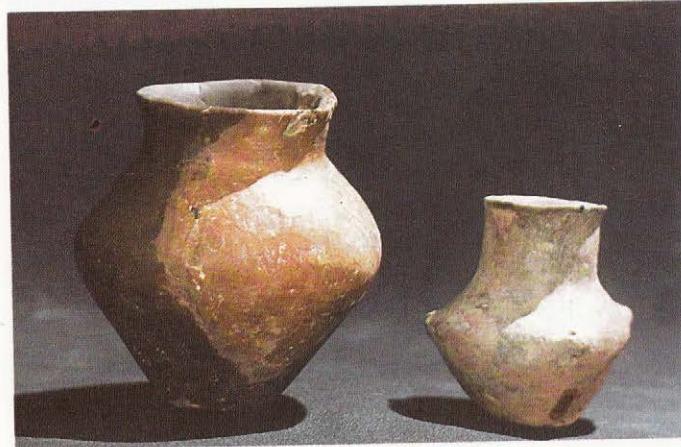
U periodu socijalističke izgradnje tuzlanski kraj se razvija u rudarsko-industrijski centar Bosne i Hercegovine. Tuzla postaje centar administrativnih, privrednih, obrazovnih, zdravstvenih, kulturnih i drugih institucija regije sjeveroistočne Bosne, što je između ostalog uticalo da ovaj grad bude interesantan (privlačan) za žitelje šireg okruženja.

Tuzlansko područje u prahistorijsko i rimsко doba

Područje na kome se nalazi današnja Tuzla je po svom položaju i prirodnim bogatstvima imalo sve uslove za dugu kulturnu tradiciju. Ta tradicija je potvrđena brojnim spomenicima još iz vremena mlađeg kamenog doba, pa sve do danas.

Ostaci neolitskog naselja u središtu grada potvrđuju da Tuzla leži na mjestu jedne pradavne civilizacije.

Prve indicije o postojanju života na ovim prostorima, još u doba neolita, datiraju iz 1903. godine, na osnovu slučajnog nalaza na trgu ispred sadašnje općinske zgrade. Nalaz se sastojao od tri probušena i polirana čekića, jedne keramičke noge radene od zemlje pomiješane sa sitnim zrnima pjeska, jednog utega od sive zemlje na sredini probušenog i jednog tucala od pješčanika. Iako veoma značajan i interesantan, na osnovu ovog nalaza se nije mogla utvrditi starost, veličina i bogatstvo naselja. Tek je 1955. godine, u Rudarskoj ulici (danas Džafer mahala), otkopano dovoljno arheološkog materijala, koji je nedvosmisleno potvrdio da je na području Tuzle bilo veliko i bogato neolitsko naselje na sojenicama.

Iste godine otkriveno je neolitsko naselje i u Gornjoj Tuzli. Debljina kulturnog sloja oba lokaliteta dokazuje da su naselja dugo trajala i da je u njima život bio veoma intenzivan.

Bogatstvo nalaza - fino glaćano posuđe od crne, sive i crvene keramike, raznovrsnost ornamenata, bojene posude, predmeti izrađeni od kosti, kamene sjekire, strugalice i noževi - pružaju dokaze o visokoj kulturi tadašnjih stanovnika ovoga kraja.

Pronađene su i velike količine krupnog ječma, životinjskih kostiju, riječnih školjki i ljsuski od plodova, što dokazuje da je ovaj kraj u to doba bio veoma bogat i da su se tadašnji stanovnici, osim lovom i sakupljanjem, bavili i zemljoradnjom, a najvjerovatnije i stočarstvom.

Na osnovu nalaza, može se prepostaviti da su neolitski stanovnici ovoga kraja koristili izvore slane vode. Do sada najstarije otkrivene kulture na području Evrope, gdje je so prirodno bogatstvo, bile su iz oblasti Hale u Saksonskoj, datirane u bakarno i bronzano doba, te nalazi bronzanog doba iz Halštata i Halajna kod Salzburga. Nalaz iz Tuzle pomjera granicu poznавања i upotrebe soli u ljudskoj ishrani, u doba neolita.

Ni u bakarno doba nije se ugasio život na starom naselju. To potvrđuju komadi bakra nađeni u Kreki i Slavinovićima, a neposredno nastavljanje naselja s kulturom bronzanog doba konstatovano je prilikom sondiranja 1956. godine u Gornjoj Tuzli. U Tuzli je 1903. godine pronađena jedna dječija narukvica, jedan probušeni jelenji rog i osam posudica i svi su predmeti datirani u bronzano doba. Ovom periodu praistorije, pripadaju i slučajni nalazi u Kreki, sjekira-kelt i jedna bronzana fibula.

Nije poznato koja su ilirska plemena ovdje živjela, ali arheološki nalazi govore o njihovom visokom kulturnom nivou. Nalazi privjesaka od bronze u Gornjoj Tuzli koji potiču iz halštatskog perioda (starije željezno doba), te lokalitet "Grad", takođe u Gornjoj Tuzli i lokalitet "Gradovrh" u Solini, sačuvali su tragove Ilira u tuzlanskom kraju.

Nosioci latenske kulture (mlađe željezno doba) su Kelti. Njihova najezda početkom IV vijeka prije nove ere, ostavila je malo tragova na području Bosne. U tuzlanskom kraju uticaj keltske kulture otkriven je u nekropoli "Gradovrh".

Sve do rimskih osvajanja, život u ovome kraju tekao je kontinuirano, na relativno visokom nivou. Kada je 9. godine nove ere cijelo područje Bosne i Hercegovine prešlo u vlast Rimljana, tadašnji Ilirik je bio podijeljen na dvije provincije - Dalmaciju i Panoniju.

U sastavu Rimskog carstva, tuzlanska kotlina se nalazila na granici ovih dviju provincija, ali je administrativno pripadala Panoniji.

Ne postoje sigurni materijalni dokazi da je u rimskom periodu ovdje postojalo naselje. Jedino se toponim Solina može vezati za stari grad Salines koji sredinom X vijeka pominje Konstantin Porfirogenit. Ime ovog grada je latinskog porijekla, a njegov položaj još nije utvrđen. Postoje pretpostavke da bi to mogao biti "Gradovrh" u Solini.

Neprohodne šume su zaklonile ovo područje od svih velikih kretanja naroda. Gotske najezde i navale Obara i Slavena nisu ostavile većih tragova na ovom području. Zato kroz više vijekova nemamo nikakvih podataka ni spomena ove ekonomski važne i u praistorijsko doba kulturno jake oblasti. Tek u razvijenom srednjem vijeku tuzlanski kraj stupa ponovo na istorijsku pozornicu, kao samostalna upravna jedinica, župa Soli.

Osmanski period

Od gubitka srednjovjekovne bosanske državnosti 1463. do osvajanja Bihaća 1592. godine, trajalo je osmansko osvajanje teritorije današnje Bosne i Hercegovine.

Istina, neki njeni istočni krajevi znatno su ranije pali pod osmansku vlast. U tom vremenu osnovano je više sandžaka.

U početku je sjedište najznačajnijeg, Bosanskog sandžaka bilo u Sarajevu, a sredinom 16. stoljeća zbog osmanskih ofanzivnih akcija prema sjeveru premješteno u Banju Luku, koja 1580. godine postaje prvi glavni grad novoosnovanog Bosanskog ejaleta.

Od 16. stoljeća među privredno najpoznatijim gradovima Bosanskog ejaleta bili su: Sarajevo, Mostar, Banja Luka, Bihać, Zvornik, Novi Pazar, Foča, Pljevlja (Taslidža), Livno, Travnik, Čajniče i drugi. Kao rudarski centri izdvajaju se Srebrenica i Vareš, gdje je nastavljena eksploatacija srebra i željeza.

Područje Soli (Tuzla) je prvi put došlo pod osmansku vlast 1460. godine, istovremeno sa padom Srebrenice i Zvornika. Međutim, kada su Mađari neposredno poslije pada Bosne (1463) poduzeli protuofanzivu u sjeveroistočnoj Bosni, područje Soli je ponovo došlo pod Ugarsku vlast 1464. godine. Osmanlije su definitivno osvojili (oko 1474) područje Soli od kada se ono kontinuirano nalazilo pod njihovom vlašću sve do okupacije Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske monarhije 1878. godine.

Tuzla je od 1474. do 1477. godine evidentirana u bosanskom defteru i nalazila se u granicama Bosanskog sandžaka, a prema popisu iz 1512. godine dvije tuzlanske nahije činile su najsjeverniju teritoriju Zvorničkog sandžaka.

Tuzlanski kadiluk spominje se prvi put 15. oktobra 1574. godine kada su ga sačinjavali: Spreča, Gostilj, Drametin, Visori, Jasenice i Šmoluća.

U Tuzli je 1831. godine održan i sastanak bosanskih ajana i kapetana na kojem je donesena odluka da se traži autonomija za Bosnu u okviru Osmanskog carstva. Za vođu pokreta izabran je Husein beg Gradaščević.

Za vrijeme osmanske vladavine u Tuzli je bila značajna proizvodnja soli. Historijski izvori govore da je godišnja proizvodnja soli u Gornjoj i Donjoj Tuzli iznosila oko 640 tona.

Na Berlinskom kongresu 1878. godine Bosna i Hercegovina je dodijeljena na privremenu upravu Austro-Ugarskoj čije su trupe 22. septembra 1878. godine ušle u Tuzlu a prva žrtva okupatorskog režima bio je učesnik pokreta otpora-sahadžija Salih Tučić.

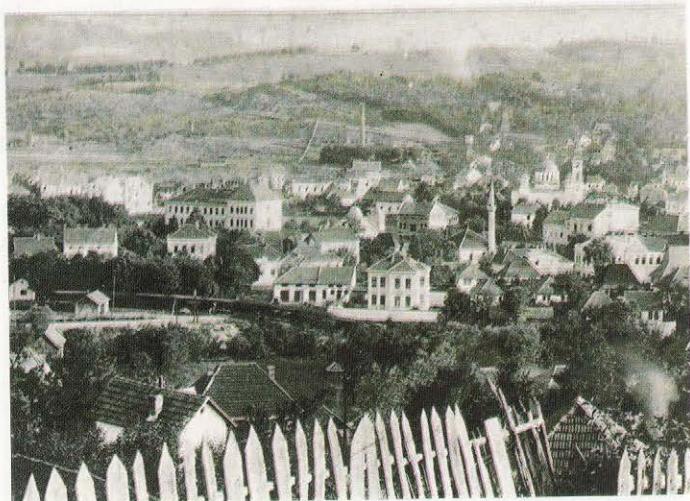

8

Za vrijeme osmanske vlasti u Bosni i Hercegovini došlo je do velikog uticaja orijentalno-islamske kulture na sve segmente života, posebno na kulturu stanovanja, način uređenja kuća te način odijevanja i ukrašavanja.

Austrougarski period

U vremenu austrougarske vladavine (1878-1918) Tuzla je u privrednom i političkom životu Bosne i Hercegovine igrala značajnu ulogu. Njen privredni razvitak zasnivao se na bogatim ležištima soli i uglja i velikim mogućnostima poljoprivredne proizvodnje u širem području. Položaj najisturenjeg okružnog grada dvojne monarhije prema Srbiji odredio joj je politički i strateški značaj. Sve su to okolnosti koje su značajno uticale i dovele do promjena u etničkoj i socijalnoj strukturi stanovništva Tuzle.

Privredni razvoj Tuzle za vrijeme austrougarske vladavine bio je sastavni dio šire politike, koju su određivali ekonomski motivi okupacije Bosne i Hercegovine. Svojim prirodnim bogastvom tuzlanska oblast se sasvim uklapala u austrougarske privredne planove, a posebno za novu upravu izuzetno značajna je bila eksplotacija soli i uglja. Nakon uspostave kontrole nad zastarjelom proizvodnjom soli u Tuzli izvršene su pripreme za eksplotaciju soli na

9

savremen način. Tako je 1884. godine u Simin-Hanu počela izgradnja prve moderne solane u BiH, koja je puštena u pogon naredne godine. Godine 1891. u Kreki je podignuta znatno modernija solana sa daleko većim kapacitetom, što je imalo za cilj ne samo radikalno smanjenje uvoza ovog artikla, već i osiguranje jeftine sirovine za potrebe domaće hemijske industrije.

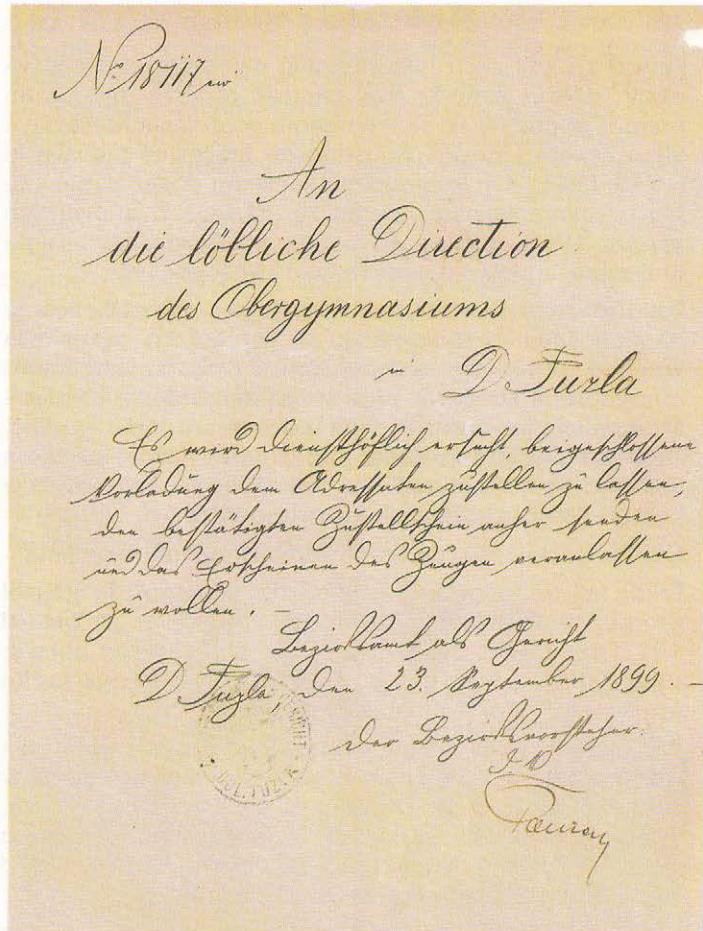
Uporedo sa podizanjem modernih solana u Simin-Hanu i Kreki, u Kreki su otvoreni rudnik uglja i ciglana, a u isto vrijeme počela je izgradnja pruge Dobojsko - Simin-Han. To je bila veoma korisna investicija, koja je povezivala bogati tuzlanski bazen sa glavnim saobraćajnim vezama Monarhije.

Industrijalizacija Tuzle nastavljena je izgradnjom prve bosanske fabrike špirita, koja je u to vrijeme bila najunosniji poreski objekat u Bosni i Hercegovini. U Tuzli su takođe podignuti Fabrika piva, jedan parni mlin i dvije električne centrale, koje su davale energiju za rasvjetu Rudnika i Solane, grada Tuzle i drugih industrijskih objekata.

Privredna ekspanzija u Tuzli nametala je pojavu prvih novčanih zavoda. Tako je privilegovana Zemaljska banka za BiH 1895. godine otvorila svoju filijalu, a kasnije su otvoreni i drugi kreditni zavodi.

Privredni razvoj Tuzle bio je praćen razvojem urbanizacije grada gdje su smještene brojne administrativno-upravne, vojne, kulturno-obrazovne, zdravstvene i vjerske institucije.

U vrijeme austrougarske vladavine u Tuzli pored vjerskih nacionalnih škola osnivaju se narodne, državne, osnovne i srednje škole zasnovane na međukonfesionalnom principu. Sve ove škole su neposredno uticale na prosvjetno-kulturnu ulogu pojedinih etničkih zajednica. U Tuzli su tada postojale 2 narodne osnovne škole, 12 mekteba, 1 pravoslavna, 2 katoličke osnovne škole, Trgovačka i Viša djevojačka škola, Medresa a od 1899. godine Gimnazija.

U vrijeme austrougarske vladavine (1878-1918) Tuzla se postepeno mijenjala od tradicionalno agrarno-zanatlijsko trgovačkog u industrijski grad, sa svim etničkim, vjerskim, socijalnim, kulturnim i civilizacijskim posledicama. U Tuzli postepeno preovlađuju moderna zanimanja od činovnika, preko intelektualaca do radnika, koji postaju nosioci nove urbanizacije i evropskog načina života. U austrougarskom periodu Tuzla nije izgubila svoj orijentalni karakter, ali je istovremeno dobila neke evropske karakteristike.

Međuratni period

Period za koji se u historiografiji najčešće upotrebljava naziv "period između dva svjetska rata" ili "međuratni period" podudara se sa vremenom postojanja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Kraljevine Jugoslavije (1918-1941). On je omeđen značajnim događajima, kao što su stvaranje prve zajedničke države južnoslovenskih naroda 1918. godine, te napad fašističkih zemalja na Kraljevinu Jugoslaviju i njen raspad 1941. godine.

Politički život u monarhističkoj Jugoslaviji obilježen je haotičnošću, bezobzirnošću i represijom vladajućih krugova i kraljevom samovoljom. Zemlju su potresali i mnogobrojni štrajkovi, prije svega željezničara i rudara. Među njima je Husinska buna u decembru 1920. godine, kada je štrajk rudara Kreke prerastao u oružani sukob sa vojskom. Vlada je odmah reagirala. Bunu je u krvi ugušila, a komuniste optužila kao njene organizatore.

U državi je dolazilo i do čestih administrativnih promjena.

Tako je donošenjem Zakona o oblasnoj i sreskoj samoupravni država podijeljena na trideset tri oblasti 1922. godine. U Bosni i Hercegovini bilo je šest oblasti: tuzlanska, sarajevska, travnička, hercegovačka (mostarska), vrbska (banjalučka) i bihaćka.

Podjelom države na banovine 1929. godine, teritorija Bosne i Hercegovine i njeno stanovništvo ušli su u sastav četiri banovine i to: Drinske sa sjedištem u Sarajevu, Vrbske sa sjedištem u Banja Luci, Primorske sa sjedištem u Splitu i Zetske banovine sa sjedištem na Cetinju. Tuzla i njena okolina ušli su u sastav Drinske banovine.

U privredi Bosne i Hercegovine između dva svjetska rata dominirala je poljoprivreda, kojom se bavilo oko 80% stanovništva. Za razliku od drugih evropskih zemalja gdje se uslijed industrijalizacije i migracije sa sela u grad udio poljoprivrednog stanovništva smanjivao u Bosni i Hercegovini se to nije događalo, te je ona u tom pogledu predstavljala pravi izuzetak. Industrijom i zanatstvom u Bosni i Hercegovini bavilo se svega 6% stanovništva, što znači da se BiH u tom razdoblju nije razvijala, nego se u odnosu na prethodni austrougarski period stagnirala.

Kriza koja se ogledala u svim segmentima života nije mimošla ni tuzlanski kraj. Godine 1920. Fabriku špirita i ugljične kiseline u Kreki zahvatio je veliki požar koji je lokalizovan učešćem i izuzetnim zalaganjem velikog broja radnika iz Kreke. Veliki požar desio se i u Solani Kreka 12. aprila 1932. godine i tom prilikom su skoro potpuno izgorjela postrojenja i objekti proizvodnih kazana 1 i 2 i briketara sa sušnicama i magacinima. Tuzlanska solana koja je radila pod nazivom Uprava državnih monopola Solana Kreka - Simin Han, 1936. godine podigla je otvoreni bazen za kupanje na brdu Trnovac. Bazen je bio dimenzija 25x20 metara, a imao je kabine, tuševe, skakaonice, daske za sunčanje, klupe, vodu za piće, travnjaci i ostali komfor.

U međuratnom periodu u Tuzli su djelovala mnoga kulturno-prosvjetna i druga društva. Između ostalog, postojala su i pjevačka društva: Srpsko pjevačko društvo "Njeguš", Hrvatsko pjevačko društvo "Majevica" i Bošnjačko pjevačko društvo "Gajret".

Pjevači su bili mlađi građani, zanatski i trgovачki pomoćnici i službenici, a bilo je i pitomaca đačkog Gajretovog internata i učenika Gimnazije.

Početak Drugog svjetskog rata usporio je ili potpuno prekinuo mnogobrojne procese u privredi, politici i kulturi.

Šehambegova medresa u Tuzli
Proj 106/3k

Djarnoj Školskoj poliklinici
u Tuzli

Na Vaš akt od 15/9 1932. Šahem gornjem nastroje izvijštaj o broju upisanih rođodobnijih daka u tom razdoblju, po redirecima i to - u

I.	raer. upisalo se je ove godine	39 daka
II.	-- -- -- -- --	22 --
III.	-- -- -- -- --	19 --
IV.	-- -- -- -- --	11 --
V.	-- -- -- -- --	6 --
		svega 97 daka

Dodatačni raspored je primet
i daciona saopćen.

Tuzla 30-XI-1932

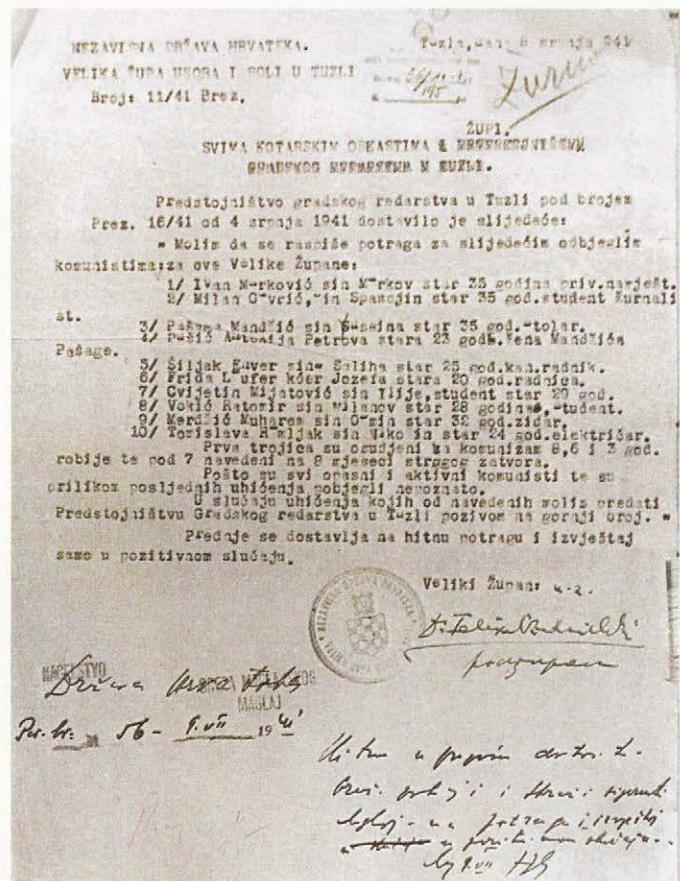
Upravatelj:
Smajlović

Smajlović

Drugi svjetski rat

Neposredno pred Drugi svjetski rat Tuzla je bila politički, privredni i kulturni centar sjeveroistočne Bosne. Na užem prostoru Tuzle bila je skoncentrisana industrija, institucije obrazovanja i kulture.

Okupacija Tuzle izvršena je 15.04. 1941. godine ulaskom njemačkih jedinica. Odmah nakon okupacije grad sa okolinom je kao i cijela BiH, stavljen pod upravu Nezavisne države Hrvatske, koja zavodi policijsku upravu i počinje sa progonima i likvidacijom svih protivnika nove vlasti.

Nova okupaciona vlast pristupa masovnom teroru prije svega nad članovima Komunističke partije i njihovim simpatizerima, kao i na progonu i deportaciji građana srpske i jevrejske nacionalnosti. Postupcima nove vlasti najveći dio građanstva nije bio zadovoljan, pa su uslijedile otvorene predstavke i protesti protiv progona nedužnog stanovništva, koji su naročito bili izraženi od strane Islamske zajednice u Tuzli.

U tom periodu u Tuzli je na sceni vladavina straha i terora. Organizovano i sistematski uhapšeno je i transportovano u zatvore i logore više desetina ljudi.

Progone i hapšenja ustaška vlast je vršila kako bi onemogućila bilo kakvu vrstu oružanog otpora. Međutim, u tome nisu uspjela.

Pripremama oružanog otpora rukovodio je Oblasni komitet KPJ-e za Tuzlansku oblast. Već u maju 1941. godine formirano je Oblasno vojno rukovodstvo sa zadatkom priprema za oslobođilačku borbu. Aktivnosti Oblasnog vojnog rukovodstva rezultirale su uključenjem velikog broja aktivista u novoformirane štabove i jedinice NOP-a.

U toku narodnooslobodilačke borbe Tuzla je dva puta bila oslobođena. Prvo oslobođenje Tuzle bilo je 2. oktobra 1943. godine i konačno oslobođenje 17. septembra 1944. godine.

U toku Drugog svjetskog rata Tuzla je zajedno sa prigradskim naseljima dala oko 7000 boraca, od kojih je 1300 izgubilo svoje živote. Osim toga u Drugom svjetskom ratu Tuzla je pretrpjela i velike materijalne gubitke, kada je stradalo više značajnih privrednih, kulturnih i obrazovnih ustanova.

Socijalistički period

Početnu obnovu ratom opustošene zemlje iznijela je omladina svojim dobrovoljnim radnim akcijama. U rekordnom vremenu 1946. godine omladina je izgradila prugu Brčko-Banovići dužine oko 90 kilometara.

Godine 1947. usvojen je prvi petogodišnji plan sa osnovnim ciljem industrijalizacije i elektrifikacije zemlje. U ovom petogodišnjem planu Bosna i Hercegovina dala je prednost industriji, rudarstvu i metalurgiji. Razvitak tih privrednih grana stavljen je u prvi plan uporedno sa saobraćajem. Grade se željezničke pruge Šamac-Sarajevo (1947.), Dobojski - Banja Luka (1951), te neki manji željeznički i putni pravci. Izgrađena je i prva Hidroelektrana "Mesići" kod Rogatice.

Zastoj u sprovođenju prvog petogodišnjeg plana uslijedio je povlačenjem svih kredita i isporuke opreme iz zemalja takozvane narodne demokratije. To se dogodilo objavljinjem rezolucije Informbiroa i sukobom između Staljina i Tita 1948. godine.

Prekretnicu u ekonomskom razvoju Bosne i Hercegovine čine šezdesete godine XX stoljeća. Postepeno se prelazi na stvaranje pogona finalne proizvodnje i stvaranje cijelih sistema koji obuhvataju potpuni ciklus produkcije od sirovina do gotovih proizvoda. Tako su nastojali veliki sistemi kao što su "Šipad", "Energoinvest", "Unis", "RMK" Zenica, "Incel", "Rudnici Kreka", "Upi", "HAK" u Tuzli, "Hepok" u Mostaru itd. Kompletirani su energetski sistemi sa hidrosistemima Neretve, Rame, Drine, Vrbasa i termoelektrane u Tuzli, Gacku, Kaknju i Ugljeviku.

Nastaju veliki sistemi kao što su Termoelektrana u Tuzli, Koksara u Lukavcu, Rudnici Kreka, HAK i drugi.

U ovom periodu stvorena je potpuno nova saobraćajna infrastruktura. Privredni razvoj praćen je razvojem školstva, zdravstva, otvaranjem novih univerziteta u Banja Luci, Tuzli i Mostaru.

Razvija se štampa, naučna i stručna publicistika.

U periodu socijalističke izgradnje tuzlanski kraj se razvija u najznačajniji rudarsko-industrijski centar Bosne i Hercegovine. Tuzla postaje centar, administrativnih, privrednih, obrazovnih, zdravstvenih, kulturnih i drugih institucija regije sjeveroistočne Bosne, što je između ostalog uticalo da ovaj kraj bude interesantan (privlačan) za žitelje šireg okruženja.

I z l o ž b a
TUZLA KROZ VIJEKOVE

Autori izložbe i kataloga:

Ešefa Begović, prof, Vesna Isabegović, kustos etnolog,
Sead Selimović, prof, Izet Šabotić, prof, Halid Tubić,
prof.

Odgovorni urednici:
Izet Šabotić,
Vesna Isabegović.

U pripremi učestvovali zaposlenici
Arhiva Tuzlanskog kantona i Muzeja istočne Bosne Tuzla

Lektor
Hatidža Fetahagić

Izdavači:
JU Arhiv Tuzlanskog kantona
JU Muzej istočne Bosne

Za izdavača
Izet Šabotić, prof.
Vesna Isabegović, kustos etnolog

Štampa
"Harfo-graf", Tuzla

Za štampariju
Edib Kravić, dipl. ing.